

Нечаюк Л. Г.

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

АВТОРСЬКА РЕДУКЦІЯ ЯК ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЧИННИК ТРАКТУВАННЯ ОБРАЗУ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА У РОМАНІ В. МАЛИКА «КНЯЗЬ ІГОР. СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

У статті розглядається державотворець як своєрідний ідеал у ролі політичного центру країни, що прагне сформувати внутрішню і зовнішню політику Києворуської держави. У статті показано одного із князів Київської Русі – Святослава Київського, який зумів помирити ворогуючих князів, а також направити їх запал в потрібне русло – війну з половцями. Звичайно, при цьому неодмінно не втрачаються суто людські якості очільника держави. Головна риса князя, що чітко відрізняє його від оточення, і це виразно розмежує автор роману, полягає в умінні чітко бачити мету та послідовно, неухильно і до кінця слідувати їй. Перед нами, не що інше, як портрет досконалої за своїми якостями людини, людини слова, поведінка якої спонукає читача до співвіднесення з власними моральними установками та моделлю поведінки. Володимир Малик саме в зображенні цих якостей князя та моделі його поведінки створив одну з найбільш досконалих інтерпретацій цього образу відповідно до пам'ятки XII ст. А саме, головна особа твору – історична постать, на прочитанні якої позначилася «онтологія розуміння» і вчинки якої витлумачуються з позиції нового часу та в достатньо довільній формі, оскільки історична канва, здобувши виразність завдяки власному сприйняттю письменника, потрібна авторові лише в загальних рисах. Важливим у статті є зображення поєднання існування людини й життя природи: в цьому разі у письменника відсутній фаталізм. Письменник не приховує того, що визначальним у житті людини є здійснений нею вибір на ту або іншу користь. Не приховує від читача автор роману і того, що цей вибір людина, незважаючи на колективне начало, властиве для її життя, здійснює індивідуально, під впливом не тільки виважених думок, але й емоцій, і останні у прийнятті людиною рішення часто відіграють переважачу роль.

Ключові слова: портрет, авторська позиція, історична постать, історична канва, інтерпретація.

Постановка проблеми: у трактуванні образу князя Святослава у романі В. Малика «Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім», за словами Гастона Башляра, «з'являється, цілковито новий тип ментальності, оскільки змінюється об'єкт дослідження» [1, с.342] автора твору, тобто, виникає новий аспект зображення життя посередництвом образу, хоч ми усвідомлюємо, що «роман у жодному разі не дзеркало, не аморфна частка життя, а його мистецька трансформація. Саме тому ані історична, ані емпірична правда, а його ймовірна правдоподібність» [7, с. 20].

Припускаємо, що в змалюванні образу київського князя Святослава автор роману прагнув вибудувати своєрідний ідеал, з огляду на те, що «важливою категорією, яка допомагає зрозуміти сутність історизму, є ідеал» [2, с.12]. Авторська редукція у трактуванні образу київського князя Святослава виразно виявляє себе, у тлумаченні цього образу як послідовно одностай-

ного в поглядах на перебіг подій. Наголошуючи на об'єднавчому значенні наступного спільного походження князів проти половців, князь Святослав підкреслює: «щоб підготуватися як слід, потрібен час» [5, с.75]. Переконаємося, що автор закріплює за князем Святославом якості людини, чий вчинки виважені, хто діє не зопалу, а після належних розмірковувань. За художньою версією роману «Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім», київський князь Святослав, не бажаючи незлагоди зі своїм молодшим братом Ярославом, відмовляється продовжувати щойно розпочатий проти половців похід: «Братіє, бачу, поспішив я з походом, – почав він з болем у голосі. – Не домовився заздалегідь, не попередив... Хотів швидше, щоб до весняного бездоріжжя повернутися назад... В цьому моя вина...» [5, с.48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій: в XIX ст. Е. В. Барс писав: «З висоти київського престолу Святослав звертається до всіх тодішнім

князям» (Слово. Т. 1. С. XV); він - «носій єдності Русі» (С. 276). С. К. Шамбинаго вважав, що «золоте слово» закінчується зверненням до Інгвар і Всеволоду (Слово. С. 39). На думку Д. І. Багалія, М. Карамзін, вважаючи заклики до князів принизливими для Святослава, зробив помилку саме в тому, що уявлення про монарха в державі XVIII в. «Переносив в сиву давнину» (Російська історія. Т. 1. С. 218). Згодом Ю. М. Лотман зауважив, що з позицій мислителя XVIII ст. Святослав «міг сприйматися лише як слабкий, поганий монарх, ... лише як негативний герой» («Слово ...» і літературна традиція ... С. 342) [7].

Д. С. Лихачов запропонував нове, просторове бачення проблеми: «" Золоте слово "Святослава Київського обходить всю Російську землю по колу - її самі крайні точки» [4, с. 25]. Окремі дослідники «Слова», як от В. Карпов, вважають, що «і Кончак, і Ігор були втягнуті у війну Святославом Київським» [3,с.123]. А. Мисько, краєзнавець зазначає, що Святослав – гідний приклад сьогодення для наших можновладців і патріотів. До цієї теми звертався М. Ф. Котляр «Київський літопис XII століття. Історичне дослідження» / НАН України. Інститут історії України. Л.Є. Махновець досліджував історію літератури і культури України, в тому числі періоду Київської держави; перекладач і коментатор «Слова о полку Ігоревім» — 1970 року. Г. Шаповалов, доктор історичних наук відзначив «все своє коротке життя князь Святослав героїчно боровся за визнання Київської Русі могутньою європейською державою».

Ця характеристика князя Святослава не лише витримується послідовно, але й своєрідно акцентується. Відповідно, стає очевидним, що князь Святослав двозначний своєю поведінкою: з одного боку він силкується розрядити відверту конфронтацію між князями, зосередити їх більшу увагу на опорі зовнішньому ворогові, а з іншого боку стає зрозумілим, що київський князь Святослав чинить як політик, який постійно дбає лише про стратегічні інтереси своєї князівської влади.

Формування цілей статті: наскільки сумісна в цьому разі така політика з вимогами моралі, залишається поза увагою письменника. Звичайно, при цьому неодмінно втрачаються суто людські якості, однак при формуванні образу в романі чітко витримана орієнтація автора на зображення князя Святослава передовсім у ролі своєрідного політичного центру країни, який прагне формувати внутрішню і зовнішню політику Києворуської держави. Ставимо у даному дослідженні **такі завдання**, а саме: з'ясувати феномен історичної

пам'яті постаті князя Святослава Київського; розкрити образ Святослава як ідеал мудрого, могутнього правителя; як портрет досконалої за своїми якостями людини, поведінка якої спонукає читача до слідування їй.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для В. Малика важливо зобразити князя Святослава як державну особу, перейняту важливими стратегічними інтересами Києворуської держави. Київський князь Святослав, як це зображено в романі В. Малика «Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім», чітко витримуючи обрану ним лінію на забезпечення своїм управлінням київського князівства як політичного центру держави, повсякчас вдається до політичних заохочень та покарань для князів-сателітів.

Так, осудивши сваволю князя Ігоря у поході проти половців, його сутичку з князем переяславським Володимиром Глібовичем та подальший погром Глібова, він особливо підкреслює заслугу переяславського князя в перемозі у наступному поході князів проти половців.

Схоже, однак, що для автора роману важливішим над усе є та місія, що її з власної волі обирає князь Святослав, а саме: організатора єднання князів перед половецькою загрозою, і тому письменник вважає, що цей пріоритетний намір виправдовує всі такі виразні вади цієї людини. Та в цій місії, яку прибирає на себе князь Святослав, виявляються далеко не світлі грані князя Святослава. Іншим чинником моделювання образу князя Святослава є вияв його зневіри в свою об'єднаних місію: «Та вже ось і чуби наші вкрилися густою памороззю, а ми все ще мріємо про це... <> Не об'єднати нам того, що не об'єднується!..» [5,с.218]. Важливим художнім прорахунком В. Малика є співвіднесення так званого «золотого слова» князя Святослава з цим настроєм зневіри у слушності діла, до якого взявся. Надто, що, за словами Д. Лихачова, «Сон Святослава – центральний епізод «Слова» [4,с.180].

Гадаємо, письменник, моделюючи образ князя Святослава, також не врахував, що формування образу досконалого державного діяча не допускає таких прорахунків, як, наприклад, з'ясування князем майже за місяць після походу князя про його похід. Це – очевидний показник інформаційної ізоляваності князя Святослава, який претендує на роль очільника держави, про ситуацію в сусідніх князівствах (до Чернігівського, наприклад, він доплив за два дні), тож сумнівної якості жарт: «А княгиня Ярославна – вона де? Теж пішла в похід» [5,с.285] викликаний, безперечно, його роздрату-

ванням від усвідомлення, що йому довелося перебувати в ролі маргінальної особи.

Антитеза у побудові характерів, вдач, що визначається між князями Святославом та Ігорем, тим більше поглиблюється, коли мова іде про перебування князя Ігоря в полоні та після втечі з полону. Нагадуємо: звістку про полон князя Ігоря князь Святослав отримує, коли «У доброму настрої повертався до Києва князь Святослав із своїх карачівських та вцизьких земель, що на багато десятків, ба навіть сотень верст простяглися по верхній Десні аж до Оки» [5, с.284]. Звістка про Ігорів похід викликає у нього одностайну реакцію: «Святослав сторопив. Аж відсахнувся, мовби від невидимого удару» [5, с.285].

У позиції князя Святослава – обвинувачення князю Ігорю. Князь Святослав не прагне висловити співчуття, зрозуміти підстави для такого походу, – він одразу (а перша негайна реакція на певний вчинок є найбільш точним виявом підсвідомого, устаткованого, сформованого ставлення до особи і, відповідно, до всіх учинків, які тільки можна чекати від неї) чинить напад на князя.

Переконаємося в усталеності, сформованості небажання князя Святослава здійснювати системні, послідовні кроки назустріч прагненню перетворювати окремих удільних князів у своїх однодумців. Жодної скарги на це від князя Святослава у творі не зауважуємо. Якщо і за чимось шкодує князь Святослав – це за тим, що не все чиниться згідно його плану: «О Боже! Дивні діла Твої, Господи! Усе, що я з таким трудом ладнав, розсипалося в одну хвилину!» [5, с.286]. Однак «загиблих воїнів дружини вже оплакали, а Святослава (і в «мутному сні», і в «золотому слові») та його бояри про них не згадують» [6, с.25].

Туга київського князя по загиблих, й це виявляє і саме «Слово», і його інтерпретація, здійснена В. Маликом, є вкрай нетривалою, бо тут-таки він рішуче велить князю Ярославу збирати боярську думу, з усіма, що зібралися, ділитися своїми далекосяжними планами про «великий похід на половців – аж на Дон» [5, с.288], і всім, що зібралися, не менш твердо велить: «Загородити Полю ворота на Русь черленими щитами!» [5, с.288]. У романі В. Малика образ київського князя Святослава прочитується, хоч і не завжди художньо бездоганно, проте в ідейній настанові цілковито одностайно: як образ державного діяча, що своєю думкою і вчинками здатний випереджати час: з користю для всієї Києворуської землі. Тим образ князя Святослава сполучає в собі й образ державного діяча, і образ людини.

Історична романістика В. Малика в художній побудові композиційно конструюється з поєднання окремих сюжетів-новел в цілісну завершену оповідь. Родова ознака романної форми творчості В. Малика дозволяє залучати всі три родові ознаки жанру (авантюрний, історичний, меншою мірою пригодницький), забезпечуючи їм цілковиту адекватність при атрибуції жанрової характеристики епічної творчості митця. Засадничою в роботі В. Малика над романом «Князь Ігор».

Слово о полку Ігоревім» можна визначити концепцію, згідно з якою сам історичний факт, як і особа, що інспірувала його, витлумачується письменником з позиції нового часу та в достатньо довільній формі. Рушієм подій у творі письменник вважає не історичний фактор, а морально-психологічний та морально-етичний чинники, які є побудником князя Ігоря до дії. Він визначає однолінійне моделювання образу князя Ігоря; при цьому, на нашу думку, втрачається цілий спектр нюансів, які забезпечують психологічну розробку вчинків персонажа, мотивацію його кроків у напрямі вирішення поставлених перед ним завдань.

Тлумачення образу Святослава в романі виявляє авторську настанову на трактування вчинків героя як особистості, яка послідовно і системно діє як своєрідна протипага вчинкам князя Ігоря. За князем Святославом у творі (можливо, і надто прямолінійно) визначено роль і мораліста в оцінці вчинків князів, найперше – князя Ігоря. Автор роману, на жаль, не зупиняється на художньому вирішенні тієї проблеми, чому князь Святослав не розуміє, що будь-яку оцінку дій князя Ігоря в морально-етичному плані належить визначати не йому, який звик діяти у ставленні до князя Ігоря з позиції сили, насилля, а не пошуку глибокого порозуміння між людьми. Вважаємо таку позицію вкрай небезпечною з моральної точки зору, дарма що окреслена в творі доба сприймає її як зрозумілу всім і сприйнятту всіма.

Прагнучи нівелювати очевидну неспіввідносність між засобом, яким була досягнута перемога князів над половцями в цьому поході (раптовість нападу, якому, захоплені під час відпочинку, половці не зуміли організувати відсіч), письменник протиставляє заходи князя Святослава вчинкам князя Ігоря, акцентуючи на масштабності Святославових учинків. Завдяки цьому князь Святослав, на протипагу іншим киеворуським володарям, постає не лише як державець історичної ваги, а й як наділений значним стратегічним мисленням: це образ державного діяча,

здатного з користю для всієї Києво-руської землі випереджати свій час і, при цьому, сполучати в собі й образ державного діяча, і образ людини. Виділяючи значення вчинків князів, В. Малик слушно зауважує, що вони завжди зумовлювалися міркуваннями про доцільність для політичної та військово-економічної доктрини князя, однак при цьому завжди давав про себе знати індивідуальний, особистісний чинник, в якому часто бракувало морально-етичних пріоритетів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у збірному портреті князів киеворуської доби автор роману визначає головною ту якість князя, що дозволяє йому чітко бачити мету і послідовно, неухильно слідувати їй: таким у письменника є князь Святослав. Перед нами – портрет досконалої за своїми якостями людини, поведінка якої спонукає читача до слідування їй.

Виділяючи значення вчинків князів киеворуської доби, потрібно визначати слушне зауваження самого письменника, що ці вчинки завжди зумовлювалися міркуваннями про доцільність для полі-

тичної та військово-економічної доктрини князя, однак при цьому завжди давав про себе знати індивідуальний, особистісний чинник, в якому часто бракувало морально-етичних пріоритетів.

У романі чітко витримана орієнтація автора на зображення князя Святослава передовсім у ролі своєрідного політичного центру країни, який прагне формувати внутрішню і зовнішню політику Києворуської держави. «Слово...» є твором, у якому на теоретичному рівні відбувається осмислення однієї з найважливіших, «поворотних» проблем для Київської Русі — «вибору віри», наслідком якого стало прийняття християнства і Хрещення Русі. Вважаємо, що В. Малик саме в зображенні цих якостей князя та моделі його поведінки створив одну з найбільш досконалих інтерпретацій цього образу відповідно пам'ятки XII ст., хоча дана епоха ще до кінця не вивчена. І певним чином, показати людину як цілковито осмисленого, цілеспрямованого творця важливих подій на певному історичному етапі життя України

Список літератури:

1. Башляр Гастон. Новый рационализм. М.: Прогресс, 1987. 376 с.
2. Білий О. Літературний герой у контексті історії. К.: Наукова думка, 1980. 120 с.
3. Карпов В. «Слово о полку Игореве» и его автор. К.: ВТКО Ясная поляна, 1990. 237 с.
4. Лихачев Д. О. «Слове о полку Игореве». – С. 165-220. // Лихачев Д. Избранные работы в трех томах. Т. 3. Л.: Художественная литература, 1987. 520 с.
5. Малик В. Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім. К.: Український Центр духовної культури, 1999. 416 с.
6. Робинсон А. «Слово о полку Игореве» среди поэтических шедевров Средневековья. С. 7 – 37. / «Слово о полку Игореве». Комплексное исследование. М.: Наука, 1088. 439 с.
7. Фізер І. Американське літературознавство. Історико-критичний нарис. К.: Видавничий дім Києво-Могилянська академія, 2006. 108 с.

Nechaiuk L. G. AUTHOR'S DOWNGRADING AS A PARADIGM FACTOR IN INTERPRETING OF PRINCE SVYATOSLAV'S CHARACTER IN «PRINCE IHOR. THE LAY OF LHOR'S CAMPAIGN» BY V. MAIYK

The article considers the state-maker as an ideal in the role of the political center of the country, who seeks to define the domestic and foreign politics of the Kievan Rus. The article shows one of the princes of Kievan Rus - Svyatoslav of Kiev, who was able to harmonize conflicting princes, as well as to conduct their passion in the right direction - the war with the Polovtsians. Of course, this does not mean he loses his purely human qualities of the head of state. The main trait of the prince which distinguishes his from his surrounding is the ability to clearly see the goal and consistently, steadily follow it to the very end. In the prince we see anything short of the perfect human qualities, the man of his word, the behavior of which leads the reader to correlate with their own moral attitudes and behavior. Thanks to the depiction of these qualities of the prince and the model of his behavior Vladimir Malik created one of the most sophisticated interpretations of this image in the XII century. Thus, the main figure of the novel - a historical figure, whose perception is impacted by the "ontology of understanding" and whose actions are interpreted from the standpoint of modern times in a relatively free form. That is because the historical setting, which became so expressive thanks to the writer's own vision, is needed by the author only as a background. Important point in the article is the depiction of the co-existence of human and the nature: in this case without any fatalism. The writer does not conceal that any choice in the life can be crucial. The author of the novel also does not hide from the reader that this choice, despite the collective beginning inherent in his life, is carried out individually, not only under the influence of careful thoughts, but also emotions, and the latter often play a dominant role in the human decision making.

Key words: portrait, author's position, historical figure, historical outline, interpretation.